

H. Nagy Péter

Weöres Sándor születésének 100. évfordulójára

Száz éve (1913. június 22-én) született Weöres Sándor. Ebből az alkalmából röviden áttekintjük az életmű jelentősebb fejleményeit.

Weöres költészetének legfontosabb tapasztalata az én egységének kérdésessé válásával, a poétikai centrumként működő lírai alany pozíciójának gyengülésével függ össze. Lírájának ezért egyik jellemzője az én központi helyzetének viszonylagosítása, de ez nem jár együtt a lírai szubjektum teljes szövegbeli feloldódásával. Weöres alkotásaiban az én-felfogás hagyományos egységének felbontása az alakváltás logikája szerint megy végbe, mely az én sokszorozásához vezet. Nézzük a részleteket.

Weöres Sándor költészete a '30-as évek közepe táján elfordul a vallomáslíra klasszikus modern örökségétől, s a szubjektum megváltozott pozíciójának kérdésére a keleti filozófiák létértelmezése felől keres választ. Ugyanakkor műveiben a lírai személytelenségnek egy olyan különleges változatát teremt meg, amelyben együtt van jelen a magyar

költészeti tradíció elmélyült ismerete, a szürrealizmus személyiségellenessége, értelemkritikája mellett az én és a világ vágyott egységének gondolata is. Eme időszak kiemelkedő darabjának számít a *Medúza* (1944) versei között olvasható *Dalok Naconxypanból* című, húsz négysoros szakasz-ból álló költemény. A címében Gulácsy Lajos festészetére utaló vers az avantgárdra emlékeztető, szabad képzettársítások mellett felidézi a lírai hagyomány egyes fejezeteit is (pl. a 14. rész Tóth Árpád *Lélektől lélekig* c. versének tapasztalatát; az álom és a tenger funkciója Szabó Lőrinc *Az Egy álmai* c. költeményét; egyes képszerkezetek – pl. az „éjfél ág-boga” – és a beszédpozíció váltakoztatása József Attila egyes verseit). Ugyanakkor a költemény retorikáját meghatározó kettősségek az egység ellentétekre bomlására, de mégis mint fenntartható alapelvre utalnak: „E vers is valóság, akár az álmod. / Az élet: szív és kés egy szín alatt. / Szemmeddel az egész tengert halászod / s horoggal mit fogsz? Egynehány halat.”

Weöres elfordulása a vallomásos karakterű lírától részben annak eredménye, hogy érdeklődése korán kiterjed a keleti vallásokra és filozófiákra, s az olyan misztikus tanokra, mint a teozófia és az antropozófia. Ezek az Európában uralkodó hagyománytól eltérően vélekednek a személyiség szerepéről, de ahhoz hasonlóan gondolkodnak a világ egészelvűségéről. Idegen tőlük az individualizmus, de hirdetik, hogy a világ minden teremtményével, porcikájával együtt teljességet, összefüggő egészet alkot. E vallások és bölcseségek megismerése révén Weöres egyszerre jut olyan gondolatokhoz és képi kifejezőmódokhoz, melyeket fel tud használni költői kísérletezésében. Az avval való kísérletezésben, hogy más hangon szólaljon meg, mint a hagyományos én-líra, egyetemesebb és általánosabb legyen annál, s egyszersmind továbbvigye az európai filozófiát is hosszú ideig átjáró egészelvűséget. E megfontolások ellenére is távol áll tőle, hogy filozófiai lírát kívánjon művelni: a versgondolat sajátosságát keresi, amely nem azonos elvont gondolatok, bölcséleti tézisek megverselésével. A zenei kompozíció felé fordul, bonyolult szerkezeteket, pl. a fúgaszerkezetet kívánja megvalósítani a versnyelvben. 1943-ban arról ír Várkonyi Nándornak egy levelében, hogy a tartalomnak nem logikai láncolata van a versben, hanem úgy keringenek benne a gondolatok, mint zeneműben a fő- és melléktémák. Az összefüggés eszerint nem az értelem-láncban, hanem a szuggerált asszociációkban és a hangulati egységben rejlik. Ez a versalkotó mód valósul meg a *Háromrészes ének* (később *Harmadik szimfónia*) című költeményében.

Weöres lírájának további alakulását mindenekelőtt egy olyan poétikai magatartás határozza meg, amely a kérdésessé váló egész-elvűség helyett a beszédformák sokféleségét és a lírai nézőpontok változathatóságát jelenti. A személytelenség tehát elsősorban a nyelvi-poétikai határok átjárhatóságát szemlélteti Weöres költészetében. Az *Elysium* (1946) és *A fogak tornáca* (1947) című kötetei – a mítoszi és archaikus előadásmódtól a klasszikus versformákon át az egyszerűségi költészetig (pl. „Tojáséj”) – rendkívül sokrétű formai és hangzásbeli gazdagsággal hoznak létre egy szabadabb jelentéstani lehetőségek

kiaknázására épülő alkotásmódot. (A nyelvi és formai virtuozításra jó példa a folyamatosan bővülő *Rongyszőnyeg* című ciklus is.) Weöres lírája az '50-es évek idején is azt az ars poetica-felfogást erősíti meg, amely a mitologikus gondolkodás szemléletformái közt tulajdonít kitüntetett jelentőséget, önálló létezését a szónak, a nyelvnek: „Fogd el a lélek árján fénylő forró igéket: / táplálnak, melengetnek valahány világevét / s a te múltó dalodba csak vendégségbe járnak, / a sorsuk örökélet, mint sorsod örökélet, / társukként megölelnek és megint messze szállnak”. (*Ars Poetica*)

A versekben megnyilvánuló szerepjátszó vagy alakváltó énformák, a témák, tárgyak és minőségek átlényegülése végig fontos jellemzője marad Weöres költészetének. E poétikai látásmód szerint a személyiséghatárok felnyitása teremti meg a létezés univerzumával való egybeolvadás lehetőségét. („Gyilkolva mozog / erdőborított zuhatag világa / hol a hím a nőtényt leszúrja / hol a nőtény a hímeket elnyeli / és messze hátra hagytuk az időt / a sötét úton amerre a kétfejű suhan / akiben én vagyok te és te vagyok én / és napkorong áll az éjben / hol mozdulatod a te mozdulatod / hol rezdülésed az én rezdülésem”. *Grádcsek éneke*, V.) Az említett alakváltás útján elért teljességeszmény – tehát egy visszanyerhető egyetemesség hite – vezeti líráját az én klasszikus modern egységének újrafogalmazásához. Ugyanakkor költészete esztétikai súlyához képest viszonylag kevesebb hatást gyakorolt a modernség alakulástörténetére.

1972-ben megjelenik Weöres talán legérdekesebb könyve, a *Psyché*, amely egy év alatt három kiadást él meg. (Később a mű nyomán Bódy Gábor készít egy nem mindennapi látványtechnikára épülő filmet – Csaplár Vilmos forgatókönyve alapján –, amelyben Pilinszky János alakítja Kazinczy szerepét.) A *Psyché* egy 19. század eleji elképzelt költőnő – Lónyay Erzsébet Mária, harmadik keresztnevével Psyché – sosem volt szövegeit, világát és személyiségét alkotja meg kivételes nyelvi leleménnyel.

A kötet első, három időbeli egységre tagolt részében Psyché versei és azokhoz írt kommentárjai kapnak

helyet. Ezután következik *Emlékezés* c. fiktív önéletrajza és levelezése, melyből kibontakozik epikus életregénye. A harmadik részben Ungvár-Németi Tóth László versei és *Nárcisz* című tragédiájának rövidített változata olvashatók. Majd ezt követik a Psychéről szóló vélemények. A kötetet *Utószó* zárja, mely a következőképpen kezdődik: „Az ismeretlen poétia tíz verse, teljes neve nélkül, »Psyche« jelzéssel, egy vegyes régi kéziratkötegből bukkant elő 1964-ben. A további kutatás több eredményt hozott: 1970-ben talán egész oeuvre-je, továbbá neve és élettörténete újra napvilágra került.” Ezután a címszereplőről szóló életrajzi adalékokat és filológiai kiegészítéseket olvashatunk, melyek az állítólagos megtaláló feljegyzései. A kötet utolsó darabja *Psyché írásmódjáról* címmel ad eligazítást Lónyay Erzsébet nyelvezetéről.

A mű összetett nézőpontot teremt: a líra, az epikus anyag, a két korabeli vélemény, a magyarázatok és az utószó együttese, ezek egymásra vonatkozása alapján értelmezhető a könyv. Ugyanakkor Psyché nevének felidézése Apuleius *Az aranyszamár* című művének egyik hosszabb terjedelmű betéjtéje, Amor és Psyché történetére is utal, csakhogy Psyché társául a valóban létezett Ungvár-Németi Tóth Lászlót teszi meg. Vagyis Amor társát áttemeli a magyar felvilágosodás ko-

rába. Ezáltal természetesen megváltoztatja Psyché alakjának funkcióját: a fikcióból előlépő hős a költőnőben rejlő lehetőségek allegóriájává válik.

Weöres alkotása egyedülálló kompozíciónak számít, mely az elfeledett formák és eljárások újrafelfedezésére, valamint az Ungvár-Németi anyag átmentésére épül. A mű archaizáló nyelve lehetővé teszi a fordított távlatból való olvasást: a szövegköziség révén aktualizálja a hagyományt, miközben újírja annak fiktív forrásait. Weöres korszakretorikája tehát felelevenít egy valaha létező kort egy soha nem létezett variációban. S mivel ebben a történetileg akár hitelesnek is tekinthető nyelvi formában – Kulcsár Szabó Ernővel szólva – „messzemenő természetességgel szólal meg a Weöres-líra ismert szólama, közel hozza azt a posztmodern tapasztalatot, mely szerint az eredetiség hirtelen az újításkényszerről való lemondásban jelenik meg”. A *Psyché* ily módon – jelenleg – a szerző legelőreemutatóbb alkotásának számít. Olyan poétikai látásmód kezdeményezője ugyanis, amely – többek között – Esterházy Péter (Csokonai Lili: *Tizenhét hatytyúk*) és Parti Nagy Lajos (Sárbogárdi Jolán: *A test anygala*) műveiben, illetve Kovács András Ferenc és Csehy Zoltán maszkos verseiben, továbbá a Hizsnayai Zoltán által létrehozott Tsúszó Sándor-jelenségben talál folytatásra.

